

Böhm István

*„... ezek a pokolból jöttek vissza. Ezek a nevelők.
Úgyhogy eléggé labilis idegzetűek voltak.”*

Az interjút Gombocz Eszter készítette 2020. január 30-án és február 26-án, Budapesten. Gépelte és az összefoglalásokat készítette: Frojimovics Kinga.

István 1939. október 9-én született, Budapesten. Taxisként dolgozó apját először 1940-ben vitték el → munkaszolgálatra, ahol az Ezredes utcai táborparancsnok gépkocsivezetője lett. Utoljára 1944 januárjában vitték munkaszolgálatra, 1945 áprilisában halt meg.

István és édesanyja, Róth Berta a pesti → gettóba kerültek 1944-ben, az Akácfa utca 45. sz. alatt éltek. Hogy négyéves kisgyerekként István hogy tudta túlélni, arra nem igazán emlékszik. Anyja ugyan a háború után sokat beszélt erről, de akkor Istvánnak nem volt türelme mindezt meghallgatni. Annyit tud, hogy a gettó felszabadulása előtt már közel járt az éhhalálhoz. Édesanyja négy testvére és a szülei Auschwitzban haltak meg.

1945 januárjában István és anyja a Podmaniczky utcai lakásukba mentek vissza, melyben nem voltak ablaküvegek. Eleinte abból éltek, hogy István édesanyja férjének korábbi taxivállalatát irányította, valamint két korábbi munkatárs a háború után is dolgozott, így a cég bevételeiből részesültek. Azonban amikor államosították a vállalatot, a család megélhetés nélkül maradt, ezért került István 1949-ben árvaházba.

Hogy fogadta, hogy édesanyja árvaházba adja?

Tudomásul vettem. Tulajdonképpen, hát nagyon hiányzott az anyám, de szombatvasárnap haza lehetett jönni. És aki, mit tudom én, rossz volt, vagy nagyon rosszul tanult, az büntetésből nem jöhetett haza. Ez egy nagyon nagy büntetés volt. De azt hiszem, egyszerűen sem voltam annyira megbüntetve.

Milyen fajta rosszkodás volt?

Hát, ha valaki egyest hozott, vagy verekedett, kitörte az ablakot.

Honnan kapott egyest, melyik iskolában tanult?

Helyben volt a negyedik, utána ötödikben átkerültünk a Rottenbiller utcába. Akkor ott jártuk a hatodik elemit, és akkor átkerültünk ► Óbudára. Először a Kórház utcában voltunk, utána meg a Fényes Adolfba. A Kórház utca az teljesen eltűnt, be lett építve. És a Fényes Adolf az most egy felekezeti iskola. [A Fényes Adolf (volt Kiskorona) utca 10-ben ma az Óbudai Szent Péter és Pál Szalézi Általános Iskola működik.]

Melyik árvaházba került először?

A ► Vilma királynő úti fiúárvaházba.

Milyen volt ott az élet?

Jó volt, aránylag jó volt. Az egész környezet, volt ott egy sportpálya. Igen. Akkor kaptunk egy nap háromszor enni.

Rendesen, jól laktak?

Hát azt nem mondanám. Arra már nem emlékszem, hogy mit kaptunk, de egy héten egyszer volt csokoládé, az ünnep volt.

Akkor egy héten egyszer volt fehérnemű csere. Egy héten egyszer lehetett zuhanyozni, és iszonyatos hideg volt a mosdóban. Minden reggel félmeztelenül megmosakodtunk. Úgyhogy ez volt a tisztálkodási lehetőség. De fogat kellett, lehetett mosni. És akkor volt egy tanár, a Wolf, az nagyon szigorú volt. Higiénia szempontjából. Minden este volt cipőtisztítás, fogmosás, akkor a füleket megnézték.

Wolf Imre volt a tanár? Ő egyébként kedves volt, vagy nem?

Igen, → Wolf Imre. Nagyon szigorú ember volt, és nagy pofonokat is tudott adni.

Azt hogy éltek meg a gyerekek?

Volt, aki még mindig haragszik rá. De hát ezek a pokolból jöttek vissza. Ezek a nevelők. Úgyhogy eléggé labilis idegzetűek voltak. Például volt egy másik nevelő, a → Schwarz tanár. Például volt, akit kilógatott a második emeleten. Most például, 15-en voltunk, képzelje el, megmaradtunk a csoportba. Leültünk [az árvaházi találkozón], és akkor mondta az egyik fiú, hogy állítólag volt, akit kiemeltek a második emeletről. Azt mondják: „ne beszélj hülyeséget”. És mellettem megszólalt egy fiú: „Engemet”.

Lehet tudni, hogy miért kapta ezt a büntetést?

Nem tudom. De az nagyon ideges ember volt szegény. A Schwarz. '57-ben disszidált, Izraelbe ment, de hallottam, hogy hamar meghalt. Tüdőbajos volt.

Tudjuk, hogy ő mit élt át a háború során?

Hát nyilván, hogy szenvedett, de ezek mind a pokolból jöttek vissza. De mondom, hogy én jó szívvel emlékszem, mert szerettem a gyerekeket, volt sok barátom.

Mit csináltak a barátokkal?

Futballoztunk, meg ilyen társasjátékot [játszottunk]. Télen csak pingpongoztunk, meg sakkoztunk. És jó időben futballoztunk.

Hogy telt egy nap?

Hat órákor volt az ébresztő, akkor derékig meg kellett mosakodni. Iszonyatosan hideg volt. Nem volt fűtés. Már mint a fürdőszobában, ami hatalmas volt. Kétszer akkora volt, mint ez a szoba. És hideg víz volt. Reggelit kaptunk, sőt kaptunk uzsonnát is. Minden nap zsíroskenyeret, úgyhogy minden papírunk zsíros volt. Akkor hazajöttünk délelőtt az iskolából, a Rottenbiller utcából. És utána tanulás volt. Utána ellenőrizték a leckét, de hát nem volt szigorú, mert egyik nevelő se volt tanár. Amellett, hogy tanár úrnak kellett őket szólítani. És utána lementünk futballozni, isteni volt, tényleg. Volt egy futballpálya is.

Nagyon szép zsinagóga volt az árvaházban. A Vilma királynő út 25. Múltkor arra mentem, és hát le van teljesen dózerolva. Szabadtéri garázs. [Az épületet 2008-ban bontották le.] Mondta az egyik fiú, hogy kereste, mert volt egy márványtábla, hogy itt laktak a túlélő zsidó gyerekek ezer-nem tudom hánytól '51-ig. És képzelje, elment a VII. kerületi önkormányzathoz, és ott megtalálta. Ilyen rendesek voltak. Be volt csomagolva, egy raktárban volt.

Milyen érzés volt, amikor először látta viszont [az árvaházat]?

Hát eléggé szívbemarkoló volt. Volt egy pár gyerek, akik haragudtak, hogy beadták az anyjuk, meg az apjuk. Mert csak félárva, meg árva mehetett ide.

De István megértette, tehát jó kapcsolatban maradt az édesanyjával?

Igen, nagyon ragaszkodtam az anyámhoz. És nem is bántam, hogy például nem disszidáltam '56-ban. Mert volt egy nagyon nagy haverom, az '56-ban, amikor itt háború volt a Nyugatinál, akkor felkiabált, s biciklivel jött, hogy „István”. Tudtam, hogy mit akar, hát én nem mentem el.

Az édesanyja miatt?

Az anyám miatt. Meg hagyományokhoz ragaszkodó vagyok. A megszokott helyek, megszokott barátok. Nem beszélve az anyámról, akitől rengeteg szeretetet kaptam.

Mennyire volt vallásos a család?

A családban volt egy orthodox, egy nagyon vallásos férfi, a bátyja anyámnak. Róth Miksa. Mindig sapka volt rajta. Volt egy öccse, a Róth Sándor, az meg egy nagyon nagy kommunista volt. Úgyhogy amikor eljöttek a németek, a → Gestapo másnap letartóztatta. Nyilván volt tartva, hogy kommunista. Hát a magyarok által. És a magyarok ugye adtak egy névjegyzéket, hogy ki a zsidó, meg ki a kommunista. És akkor többet nem is látta anyám... Hát biztos, hogy Auschwitzban végezte.

A Vilma királynő úton → Talmud-tóra volt. Hát azt nem szerettük, mert az a futball időből volt levonva. Minden nap, mert a → Dér főrabbi volt az igazgató.

Mármint szombat-vasárnap nem. (...) Nem érdekelt minket. Hát a zsidó történelmet [tanultuk], a Noé bárkája, a tízparancsolat...

És írtak is?

Nem, csak így mondta, és vissza kellett mondani.

Vizsga is volt?

Nem.

Héberül tanultak?

Héberül, igen. De nem tudok már semmit. '47-ben, vagy '46-ban volt egy tüdővizsgálat, s kavernát állapítottak meg a tüdőmön. Ez egy súlyos, fertőző betegség, a gettóban szereztem. Idézőjelben. És Svájcba kivitt a Magyar Vöröskereszt egy fél évre. Visszajöttem, és nem tudtam magyarul. Sajnos most egy szót sem tudok németül.

Fél évre ment ki?

Igen. Kivittek egy csoporttal. Egyik fiúval, a Szilágyi Zolival még mindig találkozom... Szoros barátság nincs, de ilyen árvaházi találkozáson, meg gimnáziumi találkozáson. Ezzel a fiúval voltam kint, és érdekes, hogy egy zsidó otthonban voltunk Heidenben.

A heideni gyermekotthonban érkezéskor narancsot kaptak, és épp havazott. István csodálatosnak találta a helyet. A gyerekek közül többeket örökbe fogadtak svájci családok. Istvánt is örökbe akarták fogadni, de őt nem lehetett, mivel neki élt az édesanyja. István Svájcban, a hegyi levegőn meggyógyult tüdőbetegségéből. Amikor István fél év múlva visszatért Svájból, édesanyja először nem ismert rá a vonatról öltönyben és nyakkendőben leszálló fiára. Ő pedig Mutter-nek szólította az anyját. Édesanyja tudott németül, mivel hatéves volt, amikor anyja – vagyis István nagyanyja – tüdőbajban meghalt, és akkortól Zsámbékon, egy svábok lakta faluban élt mostohaanyjával.

Talmud-tóra oktatás végig volt?

Hát míg ki nem mentünk [az árvaházból]. Mert a Dér az ott maradt, de utána neki is ki kellett menni. És kapott egy lakást a Köröndön. Most a Rossman van ott, és fölötte volt egy lakása neki. Emlékszem, hogy a lányát egy keresztény ember akarta elvenni. Hát betért a férfi, és el is vette. Hogy aztán mi lett, nem tudom.

Dérrel mi lett később?

Meghalt ő. Már akkor egy 60 év feletti ember volt.

Milyen személyiség volt?

Főrabbi volt, meg igazgató. A '40-es években az árvaházban.

Távolságtartó volt?

Hát annyira nem figyeltük meg, nem érdekelt minket.

A valláshoz hogyan álltak a gyerekek?

Az anyám az hívő volt, meg a nagyünnepeket maximálisan betartotta. Hát én is, az őszi ünnepeket ugye, meg → hanukka, meg a → húsvét.

Kóser háztartás volt otthon?

Én egyszer voltam nős egy évig, és a hölgy az orthodox volt. És egy évig, nagyjából... Az '70-ben volt.

Reggeli ima volt otthon?

Az árvaházban volt. Sőt, → tefillint is fel kellett venni. Péntek este templom, szombat délelőtti templom. Ez volt a Vilma királynő úton is, sőt még Óbudán is. És a bar micvá a zsinagógában volt, az óbudai zsinagógában. Hát, az hogy nézett ki. Egy évben egyszer-kétszer elmegyek, és egyszer odajött az a Slomó [Köves Slomó], be akart szervezni a csapatába, dehát szó se róla. És mondtam neki: „Te ide figyelj, rabbi! Nekem 60 évvel ezelőtt volt itt a → bar micvóm. „Ne mondja!” Mondom: „igen”. Emlékszem, hogy a padok azok majdnem, hogy össze voltak törve. Hideg volt. '52-ben volt a bar micvóm.

Van arról valami dokumentum?

Szerintem nincsen. Olyan dokumentum van, hogy én ajándékot kaptam. Kaptam egy tortát, és főleg az Ecker Liliától, anyám unokatestvérétől, aki a Sárdy Jánosnak volt a felesége, aki a leghíresebb operett színész volt, az Operában is énekelt. És ő küldött 100 forintot. Meg sokszor küldött az Operettbe jegyet az anyámmal. De hát egyszer találkoztam az életben vele. De ezzel az Ecker Liliával, hát ez egy csoda aranyos nő volt, ezzel egy párszor találkoztunk, mert hozott jegyet, amit a Sárdy küldött. De sajnos ez az Ecker Lilian meghalt 50 éves korában rákban. Az is egy nagy csapás volt. Meg '52-ben ez a..., akinek mutattam az esküvői képét, ez a Hédi néni is, a második férjével → alijáztak. Nem tudom mi értelme volt, de a férje nagyon vallásos volt. Meg a Hédi néni is orthodox volt. És azt írta anyámnak, hogy itt hamarabb lehet reumát kapni, mint egy fontot keresni. Hát ez '51-52-ben volt. Még sivatag volt Izrael.

Hogy történt az átköltözködés a Vilma királyné útjáról a Zichy utcába? Az is bentlakásos volt?

Igen, ugyanúgy bentlakás, egy kétemeletes ház volt. És jól éreztük ott magunkat, mert futballozhattunk a templomudvaron. Az első emeleten laktunk. Volt egy földszintes épület, ott volt a konyha. Az első emeleten, vagy másodikon volt egy gyengélkedő, emlékszem, a Szántó néni volt a felcser, hogy így mondjam. Természetesen, ha valakinek komoly baja volt, akkor orvost hívtak. De akkor már a Schwarz tanár nem jött velünk. A Wolf volt, meg a → Franciska néni nevezetű nevelő. Meg → Panni néni.

Ők milyenek voltak?

Kedvesek, aranyosak voltak. Hát a Panni néni az nagyon jóban volt anyámmal. A fia az '50-es években disszidált, híres hegedűművész lett New Yorkban. És kiment hozzá, de a menyé az nem jött ki vele, és nagyon rossz élete volt. Hogy aztán meddig élt a Panni néni, vagy mi volt a sorsa, nem tudom.

És az igazgató?

A → Szántó tanár volt a Zsidó Gimnáziumban a történelem tanárom.

Az árvaházból a gimnáziumba jártak tanulni?

'54-ben végeztem én el a nyolcadikat, és akkor hazaköltöztem.

A Zichy utcában ugyanaz volt a napirend, mint a Vilma királyné útján?

Igen. De szabadabbnak éreztük magunkat, mert kimentünk, ott [Óbudán] voltak üzletek. Ott emlékszem, volt egy mézárszék, ott vettünk májas hurkát, véres hurkát. Ha megtudták volna bent, az árvaházban, nem örültek volna.

Az árvaházban kóser étkezés volt?

Az árvaházban igen.

Lehet tudni, hogy honnan szerezték be?

Hát a hitközség támogatta. Amikor még nem voltam árvaházban, akkor nagyon támogatott a hitközség. Ruhát kaptam: emlékszem, a Divatcsarnokban [nagyáruház az Andrássy úton] volt egy osztály. Akkor volt ebédeltetés itt a Rudas László (Podmaniczky) utca és a Körút sarkán, ott volt egy Terminus nevezetű étterem, s ott minden szombat délelőtt volt sólet. És akkor még annyit adtak, hogy haza lehetett hozni. '47/48-ban volt, igen.

Az árvaházban a gyerekek között milyen volt a kapcsolat?

A 100 ember közül, gyerek közül volt 2-3 gonosz. Az [egyik] jött velem a gimnáziumba is. Nemrég halt meg, 3-4 éve. És milyen érdekes, most, hogy volt ez az árvaházi találkozó..., tulajdonképpen úgy jártunk, hogy hetedikes-nyolcadikosok egy csoportba. És volt egy fiú, aki eggyel lejjebb járt, mint én, a Darvas Gábor, s az mondta, hogy „hol van a gonosz Weisz”? S képzelje el, ilyenre emlékszik.

Miért volt gonosz?

Hát például olyanokat csinált, hogy... Mesélte a Wolf az anyámnak, hogy kiment éjjel, és látta, hogy a fürdőszobában világos van. Odament, és a Weisz tanult. S még a kis hülye 10-11 éveseknek azt mondta, hogy holnap biztos nem lesz felelés. Hát egy szörnyeteg volt, igen. Egy rosszindulatú gyerek volt. És volt 1970-ben, nem, '80-ban volt egy születésnap. Egyik osztálytársam az milliárdos lett, egyik leggazdagabb ember Izraelben. Itt a Gundelban csinált egy nagy vacsorát. Voltak ilyen fogadások. És akkor találkoztam ezzel a Weisszel. Utána már nem találkoztam vele.

Volt előadás, előadtak színdarabot?

Hát volt egy ilyen komikus est, egy Egri nevezetű fiúval betanultunk egy szöveget, Óbudán. [...] Hacsek és Sajó szerű dolog volt. Volt hanukka, meg széder-este.

És akkor előadtak valamit?

Valamit igen, de nem mi. Például jött David Oistrakh. És mondta anyámnak ez a Panni néni, hogy sutyiba sok pénzt adott az árvaháznak, ami nem volt szabályos. Ugye hát a kommunizmus alatt.

És cionistákkal volt valamilyen kapcsolat?

Hát ezek a nevelők, főleg ez a Schwarz, az cionista volt, igen. [...]

Éneklés?

Nagyon jól énekeltem. Benne voltam a kórusban a Vilma királyné úton. Lisznyay Gábor volt az orgonaművész, egy keresztény ember volt, de tökéletesen tudott héberül. Az ott bent lakott a Gorkij fasorban, a Vilma királyné úton. De hát már Óbudára nem jött ki.

Óbudán az árvaházi konyhát Berta néni vezette, az ún. zsidó-tojásnak elkészítési módját István a mai napig szeretné valahogy megtanulni.

A kórusban főleg héber imákat énekeltek, de István már nem emlékszik rájuk. Az asztali áldásra, amit ebéd előtt az asztalnál állva kellett elmondaniuk, emlékszik. Az ebéd utáni áldást viszont elfelejtette. A → Szimhat Tóra alkalmával tartott ünnepi menetre is emlékszik, tóratekerccsel járták körbe az óbudai zsinagógát. Azt a zászlót István megtartotta, melyet a menetben vitt magával.

Tahiban volt az árvaháznak egy nyaralója. István '51-'53 nyarán volt ott, és nagyon élvezte. Pingpongozott, futballozott, és a Dunában megtanult úszni. Tahiban a nevelők közül Wolf és Panni néni volt velük. Minden reggel volt zászlófelvonás és reggeli torna. Tahiban nyaranta 3 hónapig voltak. Istvánt többször meglátogatta az édesanyja. Egyébként ezekben a nyári hónapokban leveleztek, István őrzi ezeket a leveleket. Az egyik, 1950-ben keltezett levelezőlap feladója Böhm István „utóropajtás” [úttörőpajtás], a címzett Böhm „elvtársnő”.

Az egykori nyaraló ma magánterület, István egyik barátjának a tulajdona.

1954-ben költözött vissza az édesanyjához, amikortól a Zsidó Gimnáziumba járt. Ott is jól érezte magát, de '56-ban az osztálya gyakorlatilag megszűnt. 25 tanuló-ból 21-en elhagyták Magyarországot. István még évekig lelki beteg volt, nagyon szerette az osztályát. A gimnáziumban nem volt igazán jó tanuló, inkább csak a sport érdekelt. „A sport elvette az eszemet, volt ez a Puskás-éra” – mondja István. Gimnázium után elektroműszerésznek tanult.

Istvánnak van egy-két régi, több mint 60 éve tartó barátsága. Velük havonta kétszer-háromszor vacsorázní jár. Egyszer egyikük azt javasolta, hogy menjenek az Árpád út 20-ba, ott egy jó étterem van [az Öreg Halász], István nem akart menni, mert családja a '40-es években az Árpád út 16-ban lakott, de végül elment. Ma egy másik, emeletes ház áll az akkor kis, falusias ház helyén.

István már felnőtt korában többször visszament élete óbudai helyszíneire, mert ott nagyon jól érezte magát. Az árvaházban és az iskolákban is. Utóbbiakban soha nem érzett semmiféle antiszemitizmust, se a gyerekek, se a tanárok részéről. Az óbudai zsinagóga mai állapota, fizikai és tartalmi egyaránt, nagyon tetszik Istvánnak. Sajnálja viszont, hogy az ott emléktáblán felsorolt zsidó árvaházi növendékek névsorából az ő neve kimaradt.

István a mai napig tartja a → nagyünnepeket, akkor a Hegedűs zsinagógába jár. → Mázskirkor, újévkor imádkozik. A Frankel Klubba is el-elmegy, de istentiszteleteken nem vesz részt. Mély érzésű, de nem vallásos zsidónak vallja magát. Lakásában a → hanukkia a dísz tárgyak közé került, hanukka idején azonban István nyolc napon át meggyújtja a gyertyákat.